

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

SPECIFICS OF COMPENSATING DAMAGES CAUSED BY MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Василенко Л.П., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет

Бучинська А.Й., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет

Стаття присвячена порядку та особливостям відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ.

Здійснено аналіз національних та зарубіжних нормативно-правових актів, які регулюють питання щодо притягнення до відповідальності за завдану шкоду в результаті військової агресії.

Досліджено поняття репарації, судового імунітету держави, можливих способів відшкодування шкоди.

Визначено, що найбільш дієвим способом є застосування репарації, оскільки вони забезпечують комплексний та справедливий підхід до відшкодування шкоди, завданої військовою агресією. Шляхом визнання та відновлення прав постраждалої сторони, застосування репарації сприяють запобіганню актам агресії у майбутньому.

Однак механізм застосування репарації є складним на практиці, зокрема, через проблему у визначенні розміру шкоди, наявних фінансових ресурсів, політичних перешкод та необхідності суттєвої міжнародної підтримки.

Серед способів відшкодування шкоди, заподіяної в результаті військової агресії, у статті виокремлено: репарації, гуманітарну допомогу, відшкодування за рішеннями національних та міжнародних судів та допомогу міжнародних організацій.

Процес відшкодування шкоди, заподіяної в результаті військової агресії, повинен включати наступні етапи: оцінку збитків, збір доказів, встановлення відповідальності, залучення міжнародної спільноти, переговорний процес та укладення угоди.

Аналіз судової практики показує, що громадяни України почали звертатися до національних судів з позовними заявами про відшкодування шкоди. Але тут постає питання судового імунітету держави. Чи повинен він застосовуватися у даній категорії справ?

Питання юрисдикційних імунітетів держав є складним і спірним в міжнародному праві. Історично абсолютний імунітет виник як захист держави, але в сучасному демократичному суспільстві ця концепція вважається архаїчною і несумісною з вимогами справедливості та верховенства права. Замість цього, все більше підтримується концепція обмеженого імунітету, що враховує динамічний розвиток прав людини та забезпечує баланс між національним та міжнародним правом. Практика Верховного Суду, ЄСПЛ та Міжнародного Суду ООН хоча й містить дискусійні та суперечливі правоположення, але демонструє тенденцію обмеження абсолютного імунітету держави.

Ключові слова: репарації, відшкодування шкоди, військова агресія, юрисдикційний імунітет, абсолютний імунітет, обмежений імунітет, судовий захист.

The article is devoted to the order and features of compensation for damage caused by the military aggression of the Russian Federation.

An analysis of national and foreign normative legal acts was carried out, which regulate the issue of prosecution for damage caused as a result of military aggression.

The concept of reparation, judicial immunity of the state, possible methods of compensation for damage were studied.

It was determined that the most effective method is the use of reparations, as they provide a comprehensive and fair approach to compensation for damage caused by military aggression. By recognizing and restoring the rights of the injured party, the application of reparations contributes to the prevention of acts of aggression in the future.

However, the mechanism of applying reparations is difficult in practice, in particular, due to the problem of determining the amount of damage, available financial resources, political obstacles and the need for significant international support.

Among the methods of compensation for damage caused as a result of military aggression, the article singles out: reparations, humanitarian aid, compensation based on decisions of national and international courts, and assistance from international organizations.

The process of compensation for damage caused as a result of military aggression should include the following stages: assessment of damages, collection of evidence, establishment of responsibility, involvement of the international community, negotiation process and conclusion of an agreement.

Analysis of court practice shows that citizens of Ukraine have begun to apply to national courts with claims for compensation. But here the question of judicial immunity of the state arises. Should it apply in this category of cases?

The issue of jurisdictional immunities of states is complex and controversial in international law. Historically, absolute immunity arose as a protection of the state, but in today's democratic society, this concept is considered archaic and incompatible with the requirements of justice and the rule of law. Instead, there is increasing support for the concept of limited immunity, which takes into account the dynamic development of human rights and provides a balance between national and international law. Although the practice of the Supreme Court, the ECtHR and the UN International Court of Justice contains debatable and contradictory legal provisions, it demonstrates the tendency to make decisions regarding the limitation of the absolute immunity of the state.

Key words: reparations, damages, military aggression, jurisdictional immunity, absolute immunity, limited immunity, judicial protection.

Постановка проблеми. Питання відшкодування шкоди в результаті військової агресії є вкрай актуальним і має значення як на міжнародному, так і на національному рівні. Воєнні конфлікти і агресії наносять серйозну шкоду як матеріальним цінностям, так і людським життям. Отримання відшкодування є важливим аспектом для відновлення та реабілітації постраждалих та пошкоджених сторін.

В результаті військової агресії РФ проти нашої держави завдано неймовірний біль та шкода українському народу.

Тут йдеться не лише про матеріальну шкоду, наприклад, зруйнований будинок, а й про невимовні моральні страждання. У великій кількості людей виникає питання, яким чином цю шкоду можна відшкодувати.

Метою статті є визначення порядку та особливостей відшкодування шкоди завданої військовою агресією.

Існує кілька способів відшкодування шкоди, заподіяної в результаті військової агресії. По-перше, репарації: країна-агресор може бути зобов'язана сплатити компенсаційні платежі, щоб відшкодувати матеріальні збитки,

завдані країні, яку вона атакувала. Це можуть бути фінансові внески, відновлення інфраструктури, реконструкція пошкоджених будівель тощо. Ремонтні заходи можуть включати також компенсацію за втрату життя, травми та інші страждання, заподіяні населенню.

По-друге, може бути використана гуманітарна допомога: міжнародна спільнота може надавати гуманітарну допомогу країні, яка постраждала від військової агресії. Це можуть бути харчові продукти, медична допомога, засоби гігієни, будівельні матеріали тощо. Гуманітарна допомога спрямована на надання невідкладної допомоги тим, хто потерпів від конфлікту, з метою забезпечення мінімальних умов життя і допомоги у відновленні.

По-третє, відшкодування шкоди за рішенням міжнародного суду: в разі, коли військова агресія визнається злочином проти міжнародного права, можуть бути започатковані судові процеси перед міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд або Міжнародний суд ООН. У разі винесення вироків винна сторона може бути зобов'язана відшкодувати шкоду країні, яка постраждала.

По-четверте, допомога від міжнародних організацій: це може включати звернення до міжнародних організацій, держав та громадських організацій, щоб отримати підтримку у відшкодуванні шкоди та відновленні країни.

Зупинимося на дослідженні найбільш дієвого, на нашу думку, способу відшкодування шкоди в результаті військової агресії – репарації. Взагалі, термін «репарації» відноситься до компенсаційних платежів або інших дій, які вживаються з метою відшкодування шкоди, заподіяної окремій особі або групі осіб. Репарації можуть мати різні форми і бути застосовані у різних контекстах. Одна із цих форм, це відшкодування збитків від воєнних дій: у разі війни або збройного конфлікту, репарації можуть бути використані для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної цивільному населенню або країні. Яскравим історичним прикладом є сплата репарації Німеччиною після Другої світової війни країнам, що постраждали від її агресії.

Чому, на нашу думку, репарації це найбільш дієвіший спосіб захистити порушені права та інтереси. Репарації мають на меті надати комплексну та всебічну компенсацію постраждалій стороні. Вони виходять за рамки фінансової компенсації і спрямовані на відшкодування всіх видів збитків, таких як фізична, економічна, соціальна та психологічна шкода.

Крім того вони спрямовані на досягнення справедливості і сприяють примиренню між сторонами конфлікту. Шляхом визнання завданої шкоди і прийняття відповідальності за репарації агресорська нація може сприяти процесу загоєння і сприятиме довгостроковому забезпеченню миру і стабільності.

Також вони символізують відповідальність і визнання злочинів. Вони відправляють потужне послання про те, що акти агресії не залишаться безкарними і що за порушення міжнародних норм та принципів наступають наслідки.

Ремонтні заходи можуть сприяти відновленню та реабілітації постраждалих територій та співтовариств. Вони можуть допомогти відновити інфраструктуру, відновити економіку, надати підтримку переміщеним особам і сприяти відновленню інституцій та соціальної структури.

Може слугувати запобіжним заходом перед майбутніми актами агресії. Це відправляє сильний сигнал потенційним агресорам про те, що вони будуть нести відповідальність за свої дії і сприяє дотриманню міжнародного права та норм.

Для того, щоб можна було застосувати репарацію, необхідно дотримуватися таких кроків, як визнання відповідальності країною-агресором (країна-агресор повинна визнати свою відповідальність за завдану шкоду в результаті військової агресії). Це може бути визнанням в рамках дипломатичних переговорів, міжнародних судових рішень

або інших механізмів); підписання угоди або резолюції (між країною-агресором і країною, яка постраждала від агресії, може бути укладена угода або прийнята резолюція, що передбачає ремонтні заходи. Це може бути міжнародна угода, рішення міжнародних організацій або рішення міждержавних органів); визначити обсяг репарації (обсяг репарацій повинен бути чітко визначений і включати компенсацію за матеріальні збитки, відшкодування за фізичні і психологічні травми, відновлення інфраструктури та соціальних служб, а також інші конкретні заходи, що відповідають потребам потерпілих); здійснити мобілізацію ресурсів (для реалізації ремонтних заходів потрібні достатні фінансові, людські та матеріальні ресурси. Країна-агресор або міжнародна спільнота повинні забезпечити необхідні ресурси для виконання ремонтних зобов'язань); визначити механізми контролю та звітності (важливо встановити механізми контролю і звітності, щоб забезпечити ефективність та прозорість виконання ремонтних заходів. Це може включати незалежні аудити, моніторингові комітети або залучення міжнародних спостерігачів).

Потрібно зазначити, що більшість із визначених способів відшкодування шкоди нашою державою були використані. Але головний, найбільш дієвий та важливий спосіб – такий як репарації, застосувати не даному етапі не є можливим. Оскільки РФ не визнає не тільки своєї вини, а і взагалі порушує всі норми міжнародного права. Тому реалізація репарації може бути складним і тривалим процесом, який вимагає співпраці, визначених зусиль та певної волі з боку всіх сторін.

На даному етапі найбільш доступнішим способом відшкодувати шкоду, завдану військовою агресією РФ, може бути звернення із позовною заявою до національного суду. Однак чи можливо застосувати такий спосіб захисту порушених прав та інтересів. Спочатку звернемося до національного законодавства. Відповідно до ст. 79 ЗУ «Про міжнародне приватне право» «пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України» [1]. Отже даною нормою закріплений судовий імунітет. Імунітет може біти абсолютний та обмежений. Дана норма яскраво ілюструє нам всі ознаки абсолютного імунітету. Проаналізувавши норми міжнародних актів, таких як Європейську конвенцію про імунітет держав, прийняту Радою Європи 16 травня 1972 р. [2], та Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийняту резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 2 грудня 2004 р. [3] можна розкрити суть обмеженого імунітету.

Відповідно до норм зазначених конвенцій, концепція обмеженого державного імунітету передбачає встановлення форм, у яких може бути відмова держави від імунітету. Ця відмова може бути «явно вираженою відмовою від імунітету» на підставі міжнародного договору або контракту, або «передбаченою відмовою від імунітету», коли іноземна держава вступає у судовий процес і подає зустрічний позов у суді іншої держави. Крім того, визначені категорії справ, в яких держава не має права користуватися імунітетом в суді іншої держави-учасниці [4].

Зокрема, відповідно до ст. 12 Конвенції ООН 2004 р. держава не може використовувати юрисдикційний імунітет перед судом іншої держави, якщо розглядається справа судом про відшкодування шкоди в результаті смерті, або в результаті тілесного ушкодження будь якої особи, або відшкодування шкоди завданої майну, в результаті ймо-

вірних дій даної держави. Це стосується ситуацій, коли такі дії мають місце повністю або частково на території держави громадянином якої є потерпілий, і шкода завдана в той момент коли суб'єкт – заподіювач шкоди перебуває на території тієї держави де заподіяна шкода. Така ж норма міститься і у ст. 11 Європейської конвенції [2; 3].

Варто зауважити, що на даний момент ні Україна, ні росія не ратифікували обидві згадані Конвенції. Однак дані конвенції відображають сучасну тенденцію розвитку міжнародного права, яка полягає в визнанні певних обмежень, в рамках яких іноземна держава може прагнути використовувати імунітет у цивільних справах. Такий висновок було зроблено у Постанові КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19.

Верховний Суд врахував наступні фактори: предмет позову стосується компенсації моральної шкоди громадянина України, завданої внаслідок смерті іншого громадянина України; місцем завдання шкоди є територія України; шкода була завдана агентами рф, які порушили принципи, закріплені в Статуті ООН, щодо заборони військової агресії проти України; вчинення актів збройної агресії іноземною державою свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність України; національне законодавство України передбачає можливість відшкодування шкоди, завданої фізичній особі на її території, шляхом винесення рішення суду України за принципом генерального делікту. Враховуючи ці обставини, Верховний Суд визнав, що судовий імунітет на рф не поширюється у даній справі [5].

Тобто Верховний Суд виходить із того, що в разі застосування деліктового винятку будь-який спір, що виник на її території в громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема РФ, може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом [5].

Отже, після початку війни в Україні з 2014 року суди України мають право ігнорувати імунітет російської федерації і розглядати справи, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої фізичним особам внаслідок збройної агресії рф, за позовами, поданими саме до цієї іноземної країни.

Після широкомасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року, Україна припинила дипломатичні відносини з росією. Це означає, що починаючи з цієї дати, неможливо звертатися з різними запитами і листами до посольства рф в Україні, оскільки його робота на території України була припинена.

Висновок Верховного Суду полягає в тому, що з 2014 року не потрібно направляти запитами до посольства рф в Україні для отримання згоди на участь РФ як відповідача в справах, пов'язаних з відшкодуванням шкоди внаслідок збройної агресії рф проти України та порушенням суверенітету та територіальної цілісності Української держави. Зокрема, з 24 лютого 2022 року такі запитами стали неможливими у зв'язку з розірванням дипломатичних відносин України з рф [5].

З одного боку, постанова Верховного Суду відображає важливі аспекти сучасного правового середовища, де високе значення надається захисту прав людини та забезпеченню рівності перед законом. Це відповідь на потреби суспільства, яке вимагає справедливості, толерантності та поваги до основних прав та свобод людини. З іншого, жодна згадана Конвенція про обмежений імунітет держав не була ратифікована ні Україною, ні Росією, державою-агресором. Крім того, Конвенція ООН 2004 року не набрала чинності, оскільки недостатнє число країн-підписантів її ратифікували. Отже, відповідь на питання, чи буде Росія виконувати рішення українських судів щодо неї, очевидна. Держава, яка грубо порушує норми Статуту ООН, не буде визнавати застосування конвенцій, які вона не ратифікувала. Крім того, існують підстави вважати, що згадані конвенції не застосовуються до деліктів, вчинених

під час збройних конфліктів, згідно зі статтею 31 Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року [4].

У рішенні ЄСПЛ від 14 березня 2013 року у справі «Олейніков проти Росії» (скарга № 36703/04) було зазначено, що суди України можуть застосовувати норми, які містяться в Конвенції ООН, навіть якщо росія не ратифікувала цю Конвенцію. Це можливо відповідно до звичайного міжнародного права, якщо росія не виступила проти цих норм. Аналогічні підходи були використані в рішеннях ЄСПЛ у справах «Чудак» (Cudak), «Сабех Эль-Лейл» (Sabeh El OSOBA_3) і «Валлісхаузер проти Австрії» (Wallishauser v. Austria).

Україна не ратифікувала Конвенцію ООН, але також не виступила проти неї, і вона була підписана Україною у 2004 році. З іншого боку, російська федерація підписала Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності у 2004 році. У Федеральному Законі російської федерації від 3 листопада 2015 року № 297-ФЗ «Про юрисдикційні імунітети іноземної держави та майна іноземної держави у російській федерації» викладено концепцію обмеженого юрисдикційного імунітету держави [6].

Позиція Міжнародного суду ООН щодо юрисдикційних імунітетів держав визначена у рішеннях, які він приймає у відповідних справах. Суд розглядає питання, пов'язані з порушенням юрисдикційного імунітету держав і встановлює стандарти та принципи, які слід дотримуватися у цих справах.

Міжнародний суд ООН визнає, що юрисдикційний імунітет є важливим принципом міжнародного права, який захищає суверенітет держав та їх здатність діяти без перешкод у юрисдикції інших держав. Однак, суд також підкреслює, що існують обмеження на застосування юрисдикційного імунітету, особливо у випадках, коли держави порушують принципи міжнародного права, такі як порушення прав людини або міжнародних зобов'язань. Конкретні рішення Міжнародного суду ООН щодо юрисдикційних імунітетів держав можуть варіюватися залежно від обставин кожної справи і інтерпретації відповідних міжнародних договорів та норм міжнародного права. Важливо зазначити, що відповідність рішень Міжнародного суду ООН залежить від того, чи прийняли держави, що беруть участь у судових процедурах, ці рішення імплементують у своє внутрішнє законодавство та чи дотримуються їх у міжнародних відносинах.

Висновки. Таким чином, в сучасному демократичному суспільстві ідея абсолютного імунітету від судового розгляду виглядає застарілою та несумісною з принципами справедливості та верховенства права. Колишні абсолютні імунітети були запроваджені, коли права індивіда були малозначущими, а державам потрібен був захист від можливих переслідувань. Проте сучасна міжнародна правова концепція передбачає обмежений імунітет, враховуючи розвиток прав людини і зміцнення статусу особистості.

Суспільний рух сучасності виявляється в переході від державоцентричного підходу до підходу, в якому акцент зміщується на захист прав людини та концепцію людиноцентризму. Раніше, використовуючи державоцентричну модель, пріоритетом була захист та інтереси держави, а індивідуальні права ставилися на другий план. Однак сучасне мислення визнає невід'ємність та невід'ємний характер прав людини, встановлюючи людину в центрі уваги та надаючи пріоритет захисту її прав та достоїнства. Цей перехід від державоцентризму до людиноцентризму відображає розвиток суспільства та прагнення до більш справедливого й гуманного світу.

Виходячи з практики Верховного Суду, можна стверджувати, що подання позову про відшкодування шкоди до рф в український суд є можливим. Проте, варто зазначити, що в практиці ЄСПЛ та Міжнародного Суду ООН існують певні суперечливі моменти, які потребують додаткового розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n342> (дата звернення 24.05.2023)
2. Європейська конвенція про імунітет держав : Протокол, Конвенція від 16.05.1972 № ETS 074 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU72014> (дата звернення 24.05.2023)
3. Про юрисдикційні імунітети держав та їх власності: Конвенція ООН від 02.12.2004 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU04277> (дата звернення 24.05.2023)
4. Квятківська Н. Позов до рф про відшкодування збитків: чи можливо? *Юридичний вісник України Права людини*. 2022. С. 20.
5. Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19: URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104086064>. (дата звернення 24.05.2023)
6. Про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 02 жовтня 2019 року Справа № 522/16665/19 <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84666853> (дата звернення 24.05.2023)